

**Юлдашева Л. П.**

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

**Кобиліна Ю. М.**

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

**МОТИВАЦІЙНІ ТИПИ ЗАГОЛОВКІВ**

*Стаття присвячена вивченню назв творів сучасної літератури в контексті теорії номінації. Досліджено сучасний стан розвитку теорії номінації; обґрунтовано підходи до її класифікації та визначено основні чинники, що впливають на вибір принципових для найменування ознак.*

*Основними чинниками, що визначають вибір способу номінації, є арсенал мовних засобів, комунікативні орієнтири, умови спілкування, рівень поінформованості комунікантів про означуване тощо.*

*З'ясовано сутність поняття заголовка як вихідної номінації тексту, окреслено його зміст та міжпредметний характер. Заголовок витлумачено як номінативну одиницю, що є позначенням і актуалізацією концепції твору, мінімальною формальною структурно-семантичною структурою з фіксованою домінантною позицією в тексті, центром авторської моделі дійсності, орієнтиром, відправним пунктом вироблення стратегії сприйняття тексту.*

*З оперттям на студії О. О. Селіванової визначено основні принципи дослідження механізмів найменування: принцип антропоцентризму, принцип аксіологічності, принцип менталізму, психонетичний принцип і принцип креативності. Проаналізовано особливості первинної, вторинної та повторюваної номінації, визначено тенденції створення нових імен на прикладі сучасних творів.*

*З'ясовано особливості варіативної номінації для найменування об'єктів, що виникають на основі номінації первинних об'єктів (назви фільмів, назви перекладних творів). Визначено, що в процесі дослідження заголовка та його перекладів важливе значення набуває дотримання принципу етноцентризму, що дає змогу простежити відображення досвіду попередніх поколінь у свідомості сучасних людей у межах одного етнічного континууму.*

*Перспективу подальших наукових досліджень теми вбачаємо у з'ясуванні особливостей мотивації заголовків сучасних українських творів.*

**Ключові слова:** семасіологія, ономасіологія, первинна номінація, вторинна номінація, повторювана номінація, варіативна номінація, заголовки творів сучасної літератури.

**Постановка проблеми.** На сучасному етапі серед основних принципів дослідження мовних явищ особливе місце посідає антропоцентризм, для якого характерна тенденція помістити людину в центр уваги всіх досліджень. У цьому контексті величезного значення набуває вивчення механізмів породження мовленнєвих номінативних одиниць, тобто номінації. Номінативна функція мови належить до найважливіших і виявляється у можливості виокремлення фрагментів реальності та їхнього маркування за допомогою різних мовних засобів. Цей процес відображає співвідношення мовного світу зі світом дійсності, поєднує екстралінгвістичний та лінгвістичний компоненти, виявляє зв'язок між конкретним фрагментом дійсності та обраною для нього назвою. Спосіб номінації зумовлений низкою чинників, зокрема арсеналом мовних засобів, комунікативними інтенціями,

умовами комунікації, рівнем поінформованості комунікантів про позначення тощо.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми номінації у мовознавстві, які є об'єктом вивчення ономасіології, завжди були у центрі наукового пізнання.

Ще за часів Стародавньої Греції були спроби з'ясувати природу мови, установити зв'язок між лексичним значенням і звуковим оформленням слова. Зокрема досократики (Геракліт, Демокріт та ін.) цікавилися питанням походження імен, доводили умовну кореляцію між предметами та їхніми назвами, виокремлювали так звані найменування «*physei*», зумовлені власне природою предмета, та «*thesei*» – назви, що виникли за домовленістю [10, с. 10]. Дискусії середньовічних вчених-схоластів також частково стосувалися проблем номінації: реалісти (Фома Аквінський)

переконували, що загальні поняття (універсалії) передують існуванню конкретних речей, тобто поняття первинне, а річ вторинна, між словом та річчю існує безпосередній зв'язок; натомість номіналісти (Т. Гоббс, Д. Юм, Дж. Берклі) аргументували реальність лише конкретної речі, трактуючи поняття, обмежувалися лише іменами, назвами та знаками, доводили, що поняття виникають унаслідок процесу узагальнення, продикуваного нашим мисленням, та існують незалежно від конкретних речей. Отже, річ первинна, поняття вторинне, слово є породженням думки. До проблем предметної номінації зверталися граматисти, які зокрема до номінативних знаків зараховували і речення. Вагоме значення для становлення ономазіології мали наукові дослідження назв рослин, тварин, термінів спорідненості тощо в XIX ст. Лише у XX ст. сформувалися основні засади теорії номінації. У контексті становлення ономазіології як науки варто згадати представників німецької лінгвістичної школи «*Wörter und Sachen*» (засновник Х. Шухардт), які, аналізуючи слова, звертали увагу на їхню внутрішню форму. Ідея виокремлення ономазіології у самостійний напрям семантики належить А. Цаунеру: «Ми маємо в мовознавстві два взаємодоповнювані розділи, перший відштовхується від зовнішнього, від слова, і ставить питання про поняття, яке пов'язане з ним, звідси – семасіологія; другий опирається на поняття та встановлює, яке позначення, найменування має вибрати мова для його назви, звідси – ономазіологія. Її завдання – ... дослідити, чому мова використовує те чи те слово для позначення того чи того поняття». Отже, учений на противагу семасіологічному підходу (дослідження змісту імені для виділення та назви фрагмента дійсності) виокремив ономазіологічний – вивчення номінативного акту від номінованого фрагмента дійсності до думки про нього та його позначення мовними засобами: реалія (денотат, референт) – поняття імені.

Представники Празької лінгвістичної школи (В. Матезіус, Ф. Данеш, І. Вахек та ін.) заснували так звану функціональну ономазіологію, спрямовану на «вивчення засобів та способів називання окремих елементів дійсності й вивчення засобів та способів поєднання цих назв у реченні в межах конкретної ситуації. За основу досліджень взято комунікативні потреби того, хто говорить від мови до мови, від функціональних потреб у формальних засобах, за допомогою яких їх задовольняють» [13, с. 228].

Теорія номінації інтенсивно розвивається в другій половині XX ст. Уже тоді було виокрем-

лено первинну та вторинну, непряму, фразову та інші види номінації, закріплено розширення поняття «номінативні одиниці» з огляду на речення-висловлення.

На сучасному етапі лінгвістичний аналіз виходить за межі лінгвосеміотичних досліджень, простежується переадресація наукових векторів уваги від лінгвоцентризму до антропоцентризму, що дає змогу вивчати номінацію як мовне вираження людського досвіду, культурних досягнень народу. Також посилено інтерес до психолінгвістичних та ментальних глибин механізму створення номінативної підсистеми мови.

За О. О. Селівановою, процес номінації залежить від «закономірностей інтеріоризації навколишнього світу, людської свідомості в сукупності ментального та психонетичного з урахуванням колективного несвідомого» [99, с. 7]. Унаслідок з'являються нові мовні одиниці з номінативною функцією для називання та виокремлення елементів позамовної дійсності та виникають поняття про них у формі слів, словосполучень, фразеологізмів та речень. Вивчення номінації дає змогу встановити прямі та непрямі зв'язки між позначуванням та позначеним.

**Постановка завдання.** Постійна поява нових номенів спонукає до вивчення особливостей цього процесу та зумовлює актуальність дослідження моделі породження номенів.

Здатність до універсального символічного мислення уможливорює перетворювати образи світу на знаки, використовувати одні й ті самі слова для позначення однотипних предметів з огляду на справжню їхню сутність. Специфіка внутрішнього рефлексивного сприйняття реалізована у номінації фрагментів навколишньої дійсності.

Предметом теорії номінації як особливої лінгвістичної дисципліни стало вивчення та опис загальних закономірностей мовних одиниць, взаємодії мислення, мови та дійсності у цих процесах, ролі людського (прагматичного) чинника у виборі ознак, покладених в основу номінації. Породження мовного знака є прагматичною діяльністю людини, яка внаслідок інтеграції суми знань репрезентує їх у вигляді нового номена. Такий підхід осмислення номінативного процесу в новітній антропоцентричній парадигмі набуває особливого значення.

**Виклад основного матеріалу.** Ономазіологічні дослідження мовної діяльності, у яких вивчення номінативного акту відбувається у напрямку від конкретної реалії до власне номінації, забезпечують дослідження семантичної процедури

породження і сприйняття мови і дають змогу проаналізувати способи фіксації результатів пізнавальної діяльності у мові. Унаслідок номінації відбувається перетворення позамовного змісту на конкретну мовну форму, тобто вербалізація. На виявлення механізму породження номенів, вивчення зв'язку ономасіологічної структури зі структурами знань про те, що означає конкретне найменування, аналіз мотиваційних типів номінації спрямована когнітивна ономасіологія.

Традиційно виокремлюють п'ять основних принципів дослідження номінативних механізмів: 1) принцип антропоцентризму, для якого характерне акцентування ролі людини в номінативному акті; 2) аксіологічний принцип, спроектований на оцінний аналіз мовних кодів; 3) принцип менталізму, пов'язаний із ментальними процесами у процесі номінації; 4) психонетичний принцип, що враховує відчуття, почуття, інтуїцію, трансценденцію, колективне несвідоме; 5) принцип креативності, який застосовують у оказіональних випадках номінації [4, с. 20]. Вивчаючи механізм здійснення принципу менталізму, О. О. Селіванова запропонувала таку його структуру: а) моделювання ментальних структур; б) когнітивна інтерпретація номінативного механізму; в) ментальні операції, які опосередковують вторинну номінацію; г) когнітивні трактування мотивації у процесі породження номінативних одиниць та створення її нової типології [10, с. 40].

У процесі номінації важливе значення набуває мовленнєвий потенціал продуцента, його освіта, словниковий склад, соціальний статус тощо. Ці чинники, окрім суто лінгвістичних, також зумовлюють форматне оформлення номінації та її структуру. Варто враховувати також настрій продуцента, інтенцію та встановлення акцентів у свідомості реципієнта на окремі ознаки фрагмента дійсності. Ми вважаємо, що закріплення значення за номеном – це процес спільної діяльності продуцента та реципієнта.

Зауважимо, що запропоновані в мовознавстві моделі словотворчої діяльності фокусували увагу на вербальних етапах, проте довербальний етап було представлено лише як підготовка ідеального змісту. Звісно, кожній вербальній номінації передедує судження, яке мотивує цей процес. Здатність людської свідомості до рефлексії дає змогу виокремлювати значуще у фрагменті дійсності, узагальнити, матеріалізуючи розумовий процес за допомогою номенів. Уявлення про номінацію як форму вербалізації мислення є спрощеним, оскільки когнітивні процеси не доступні для спостереження.

Розгорнуту модель породження номенів пропонує О. О. Селіванова. На підставі теорії мовної діяльності та психологічної моделі породження мови, концепції про зв'язку думки і слова О. О. Потебні, досягнень когнітивної семантики в трактуванні значення як категоризації та концептуалізації світу представниками певної спільноти (Дж. Лакофф, Ж. Фоконьє) і нейрофізіологічних студій про мовленнєву діяльність О. О. Селіванова фіксує п'ять етапів походження номенів: 1) психонетичний (аперцепція), який передбачає породження гештальтів на підставі сенсорно-моторного сприйняття продуцентом об'єкта номінації; 2) когнітивний (інтеріоризація), під час якого відбувається перетворення цих елементів у довербально-розумний рівень поняття та активізація рівня інтенції; 3) превербальний (внутрішнього програмування), для якого характерне породження внутрішнього слова, що є проміжною ланкою між думкою та зовнішнім словом, та пошук схеми; 4) номінативно-вербальний (селекція), який зумовлений антропоцентричним, когнітивним та мовним аспектами номінації; 5) системно-функціональний (парадигмізація та синтагмізація), що забезпечує місце номена у системі, його граматичне оформлення, а отже, належність до певної категорії [9, с. 86–108].

У запропонованій дослідницею моделі деталізований номінативно-вербальний етап, у процесі якого відбувається селекція ономасіологічних ознак з активованою мотиваційною базою, одночасно ономасіологічна імплікація інших її компонентів, вибір ономасіологічної категорії та базису з одночасною граматикалізацією (отриманням частиномовного статусу або формуванням синтаксичної структури складової номінації чи фразеологізму), формальна процедура поєднання цих ознак та базису, а також семантизація (отримання знаком лексичного значення та потенціалу його розвитку) [9, с. 151–152].

У номінативному масиві особливе місце посідають заголовки, важливою специфічною рисою яких є використання словесного знака (тобто заголовка) для номінації словесного продукту (твору).

Заголовок апіорі перед читачем виявляє «горизонт очікування» певної сюжетної лінії чи реальної картини, може бути співзвучним змісту твору чи суперечити йому.

Предметом нашого вивчення стали заголовки українських художніх творів, написаних на межі XX–XXI ст., заголовки перекладних відповідників, а також назви фільмів, знятих за мотивами сучасних художніх творів.

У контексті нашого дослідження особливо вагомими є ідеї французького семіолога-постструктураліста Р. Батра, який, вивчаючи особливості тексту, зауважив: «Читати означає виявляти смисли, а виявляти смисли означає їх називати; але річ у тому, що ці смисли, які отримали імена, спрямовані до інших імен, так що імена починають перегукуватися між собою, групуватися, і ці угруповання знову вимагають іменування: я називаю, відбираю імена, знову називаю, і в цьому-то, власне, і полягає життя тексту: вона є становленням у вигляді номінації, процес безперервної апроксимації, метонімічна робота [1, с. 38].

Вважаємо, що для заголовків творів характерним є метонімічний принцип найменування, що відбиває зв'язок заголовка з текстом, інші мотиваційні складники, виникають з огляду на різні асоціації.

Особливого значення під час номінації набуває об'єктивний принцип, який забезпечує відображення в номені справжньої несуперечливої інформації про об'єкт називання. Об'єктивною семантичною константою події є диктум. У заголовках об'єктивний принцип реалізовано за допомогою метонімічного перенесення *«герой твору»* – *«заголовок»*: *«Оксана»* А. Денисенко, *«Летіція»* І. Костецького, *«Анна-Марія»* Л. Таран, *«предметний образ твору»* – *«заголовок»* (*«Шості двері»* Ірен Роздобутко, *«Крісло»* І. Гургула, *«Цукерки фрукти та ковбаси»* Ірени Карпи), *«дія, подія»* – *«заголовок»* (*«Повзе змія»* А. Кокотюхи, *«Танго смерті»* Ю. Винника, *«І мама ховала це у волосся»* С. Жадана, *«Микола купує дім»* О. Мацюпи). У процесі номінації продуцент може фокусувати увагу на категоріальних ознаках предмета, явища тощо, вводячи до структури назви, наприклад, гіпероніми (*«Ось яка провінційна історія»*) Г. Ткачук-Підпоручик, *«Звичайна історія»* М. Ладо, *«П'ять п'єс»* О. Ірванця).

У процесі номінації надзвичайно важлива роль належить оцінці. О. О. Селіванова називає її «найбільш показовою у плані нав'язаних мовою та міфологізованих етнічною свідомістю категорією... Пересічний носій мови, засвоївши мовну фіксацію оцінок, в основному використовує не так власний, як колективний досвід аксіологізації світу» [9, с. 54]. Якщо диктум виражає об'єктивну дійсність, то модус є суб'єктивною змінною, для якої характерні всі відтінки почуттів. Людині властиве поєднання логічного та чуттєвого пізнання світу. Оцінка, емоції, почуття представлені у системі мови як усвідомлені явища емоційного ставлення до конкретних фрагментів дійсності.

Модусний компонент наявний в окремих номінаціях творів (*«Час прекрасний»* Ю. Покальчука, *«Любий розпусник»* В. Тарасова тощо).

Деякі заголовки творів виникають на основі аналогії (асоціативний принцип) різних концептосфер свідомості того, хто говорить. Диктум і модус утворюють пропозицію судження. У формуванні загального сприйняття номена важливого значення набувають також психоментальні чинники.

На підставі асоціативного принципу виникають непрямі, хибні, фігуральні позначення (*«Сестра моєї самотності»* Г. Тарасюк, *«Вікна застигло часу»* Ю. Винника, *«Не наступайте на любов»* Ю. Покальчука, *«Спалені мрії»* Г. Ткаченко). Подібний до асоціативного підходу гештальтний принцип, за якого акцентується увага на образному компоненті структури знань (*«Кольорові мелодії»* Ю. Покальчука).

Традиційно виокремлюють первинну та вторинну номінацію. Первинна номінація, визначальною рисою якої є семантична непрозорість, на сучасному етапі трапляється рідко. Конструювання номенів-заголовків творів художньої літератури є вторинним, своєрідним результатом розумових операцій зі встановлення різних лінгвістичних та позалінгвістичних зв'язків. У сучасному мовознавстві не виробилося єдиного підходу щодо тлумачення поняття «вторинна номінація». Зазвичай її пов'язують із використанням уже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції називання. Однак О. А. Тараненко кваліфікує вторинну номінацію як «надання об'єкту ще однієї назви: з іншою мотивованістю та з певною спеціальною метою (метафорична або метонімічна номінація, перифрази, евфемізми та ін.) або як трансформацію попередньої назви об'єкта» [12, с. 419]. На нашу думку, логічніше такий процес визначити як повторну номінацію. Підсумовуючи, зазначимо, що під вторинною номінацією ми розуміємо позначення елементів дійсності за допомогою готових мовних одиниць. «Вторинна номінація онімів передбачає облік зв'язку мовної розумової діяльності з базою лінгвістичної та нелінгвістичної свідомості, мовної та концептуальної картини світу, функціональної тимчасової та просторової категоріалізації, тобто зв'язку мови зі світом, культурою та свідомістю людини» [7].

Створення нового номена відбувається з використанням засобів різних мовних рівнів та/або як вибір готових номенів. Структура нового номена повторює значення чи фрагмент



значення структури твірної одиниці. Вторинна номінація представлена словотворчим та семантичним різновидами.

У межах вторинної словотворчої номінації можна виокремити оказіональну як спосіб вираження нових або модифікованих концептів відомими мовними засобами; саме вона представляє словотворчу номінацію заголовків («*Не-ми*» Ю. Гудзя, «*БотакЄ*» Т. Прохаська, «*Ніпрокого*» О. Деркачової).

Семантичний різновид вторинної номінації представлений перенесенням значення з одного культурного коду на інший. На думку В. В. Калько, «у пошуках одиниць номінації індивід звертається, насамперед, до лексикону як сховища готових назв: для певного набору смислів підбирається корелятивна мовна одиниця, при цьому людина практично не створює нових звукових комплексів» [5, с. 90]. У заголовках найчастіше трапляється семантичний різновид вторинної номінації («*Дівчатка*» О. Забужко, «*Крижана правда*» Ю. Покальчука, «*Крамниця щастя*» О. Деркачової та ін.).

Поява в заголовках прецедентних одиниць («*Крихітка Цахес*» Я. Стельмаха, «*Ското-хутір*» О. Дроздовського) також ґрунтується на асоціативному принципі використання готового номена в нових умовах, конвенції нового культурного сценарію з відомим.

Повторна номінація від вторинної відрізняється характером референції. У процесі вторинної номінації змінюється об'єкт номінації, а назва залишається, натомість повторна номінація полягає в отриманні денотатом ще однієї назви.

Процес отримання денотатом нового найменування завжди мотивований та комунікативно спрямований. Субституція первинного найменування зазвичай спричинена прагматичними інтенціями. Роман «*Троянда ритуального болю*» С. Процюка спочатку мав назву «*Базиліск*», але під такою назвою вже був відомий історико-сатиричний роман В. Неборака. Спробу перейменувати твір на «*Помазаник*» відкинув видавець. Остаточний вибір заголовка («*Троянда ритуального болю*») зумовлений авторським прагненням розкрити таємницю внутрішнього світу та харизми Василя Стефаника, якого вабила й переслідувала троянда – символ життя та смерті. Первинною назвою роману «*Тінь сови*» В. Шкляра був «*Праліс*», яку пояснено у самому творі: «у кожного з нас має бути свій первісний ліс...» – інший світ, давній, загадковий. Проте письменник в історії про кохання та смуток вирішив акцен-

тувати момент смутку: тінь сови, яку побачили молоді перед весіллям, руйнує спокій та віщує біду. Це пояснює вибір остаточного заголовка. Незважаючи на те, що перейменування твору – недостатньо поширене явище, на сучасному етапі трапляються досить цікаві випадки: роман «*Родовий відмінок*» Міли Іванцової спочатку називався «*Світ тримається на ...*», «*Казка діда Зигмунда*» В. Кожелянка та В. Сердюка також відома під іншим заголовком – «*Commemorabila*» (від. англ. *commemorable* – «достопамятний») тощо.

Близьким до перейменування художніх текстів є підбір назв перекладу та екранізації твору. Цей різновид найменування вважаємо за доцільне класифікувати як варіативну номінацію. Найменування отримує не сам об'єкт, а його варіант, який функціонує в інших національно-культурних сферах, інших видах мистецтва і співвідноситься з оригінальною назвою як варіант і інваріант. На відміну від повторної номінації, коли активне функціонування початкової – (проміжної) – кінцевої назви регламентується хронологічно, початкове найменування є активним до появи нового, і з цього моменту поступово перетворюється на фазу пасивного використання; з появою варіативних номінацій первісна назва продовжує активно функціонувати в конкретній національно-культурній сфері. Зазвичай під час перекладу заголовків відбувається процес, що нагадує калькування: «*Польові дослідження українського сексу*» О. Забужко – англ. «*Fild work In Ukrainian Sex*» (пер. Г. Гринь) або чеськ. «*Polní výzkum ukrajinského sexu*» (пер. Р. Кіндлереві), «*Сарабанда банди Сари*» Л. Денисенко – англ. «*Sarabande of Sara's Band*» (пер. М. Наймана, С. Барнес), «*Земля в обширі бінокюляра*» І. Клеха – англ. «*A Land the Size of Binocular*» (пер. М. Наймана, С. Ястремського). Або відбуваються незначні зміни, пов'язані з граматичними системами мов: нім. «*Das Parfum. Die Geschichte eines Morders*» П. Зюскінда – «*Запаху. Історія одного вбивці*» та «*Парфуми: історія одного вбивці*» (пер. І. Фрідріх). Німецький іменник *Das Parfum* вживається в однині, проте він відповідає українським плуративним іменникам *запаху, парфуми*.

У процесі дослідження заголовка та його перекладів важливе значення набуває дотримання принципу етноцентризму, що дає змогу простежити відображення досвіду попередніх поколінь у свідомості сучасних людей у межах одного етнічного континууму, оскільки «мова не є довільним витвором окремої людини, а завжди належить до всього народу» [3, с. 93].

Зокрема, під час перекладу відбувається прагматична адаптація заголовка: незрозумілі для іноземного читача реалії замінюються на зрозумілі. З огляду на це, заголовок роману відомої бельгійської письменниці А. Нотомб «*Robert des mots proper*» перекладено українською як «Словник власних назв». У Бельгії слово *Robert* вживають фігурально зі значенням «популярне, шановне видавництво словників», абсолютного відповідника українською мовою немає. Зазначимо, що українською мовою твір не перекладено, але саме такий еквівалент назви знаходимо у наукових статтях, присвячених роману [2]. У 1994 р. український читач познайомився з повістю «*Pünktchen und Anton*» («Крихта та Антон») Е. Кестнера у перекладі У. Гнідець. У німецькій мові слово *Punkt* має значення «крапка», а суфікс *-chen* маркує демінутивні ознаки: *Pünktchen* – «крапочка», саме так називають героїню твору – маленьку дівчинку. У відповідному значенні українське слово *крапочка* не вживають, тому було замінено на *крихта*. Заголовок роману «*Lemberg*» німецькою мовою був представлений як «*Jimi Hendrix live in Lemberg*»: *Lemberg* – це офіційна німецька назва Львова у 1772–1918 роках. Усе це переконливо свідчить, що мова є засобом накопичення колективного досвіду, пов'язаного з культурними традиціями його носіїв. Утворення номінативного знака зумовлене особливостями концептуалізації та категоризації світу, які формуються на основі внутрішнього досвіду конкретного народу.

Іноді ще до перекладу текстів творів українською мовою стають відомі їхні заголовки, які перекладаються не дослівно, а по-особливому модифікуються. Їхня поява зумовлена впливом фільмів, критичних статей, рецензій та перекладів інших мов. Роман «*Et si c'était vrai...*» («А що якщо це правда?») французького письменника М. Леві відомий в Україні під назвою «Між небом і землею». Таке сприйняття виникло після появи фільму під відповідною назвою (режисер М. Уотерс), крім того, популяризації саме цього варіанта назви сприяє стійке українське словосполучення *між небом та землею* – «бути в невизначеному, непевному становищі» [11, с. 485]. Роман «*Tell me you dream*» (англ., «Розкажи мені свої сни») С. Шелдона в Україні відомий під назвою «Розколоті сни» (можливо, під впливом російського перекладу Т. Перечної), «*Que serais-je sans toi?*» (фр., «Ким би я був без тебе?») Г. Мюсо – «Я не можу без тебе» (така назва вказана в рецензії на книгу [8]).

Роман «*Притель небіжчика*» А. Куркова в англійській мові отримав назву «*A Matter of the Death and Live*» (букв. «Справа життя і смерті», пер. Дж. Берда). Когнітивним ядром номена стають універсальні уявлення про об'єкт номінації у різних мовних колективах, його загальна ознака залежно від образу та функціональних особливостей порівняно з іншими речами. Це своєрідна модель сприйняття. У номінативному інваріанті та варіанті акцентовано увагу на тому, що зміст твору так чи так пов'язаний зі смертю.

У різних мовах існують власні форми та способи вираження знань про окремі фрагменти світу. Так заголовок нім. «*Der kleine Mann*» Е. Кестнера відповідає українському «Повість про чоловічка», перекладач У. Гнідець замінила німецьку аналітичну форму *der kleine Mann* на український синтетичний аналог *чоловічок*, де корелятом значення *маленький* є демінутивний суфікс *-ок-* (крім того, український варіант заголовка містить гіперонімічний компонент *повість*). Заголовок антології українських сучасних творів «*Лишається півноди*» редуковано в англійському варіанті «*Half a Breath*» («Півдихання», редактор І. Ракос). На наш погляд, незважаючи на зміни, в англійському варіанті семантика заголовка вдало збережена. Усічення зазнають переклади деяких заголовків зарубіжних творів українською мовою. Таким чином, заголовок роману «*Miss Peregrine's Home for Peculiar Children*» американського письменника Р. Ріггз українською мовою перекладено як «Дім дивних дітей» (пер. В. Горбатко). 2016 р. роман був екранізований (режисер Т. Бартон), і українському глядачеві він став відомий під назвою «Дім дивних дітей *mis Capcan*» (переклад кінодистриб'юторської компанії UFD). Особливістю такого перекладу є не формальна літерна імітація форми англійського слова *peregrine* (транслітерація), як, наприклад, у російському перекладі П. Дінової «Дом странных детей мисс Перегрин», а заміна англійського слова на український лексичний аналог (калькування): англ. *peregrine* – укр. *сапан* – найшвидший хижий птах сімейства соколиних. Вибір такого способу перекладу дає змогу акцентувати увагу на важливій характеристиці господині притулку для дивних дітей: вона вміє перетворюватися на птаха.

Під час перекладу на вибір номінації впливають також особистісні риси та наміри перекладача. Так заголовок роману «*Tango and Death*» Ю. Винничука у німецькому перекладі звучить як «*Im Schatten der Mohnblüte*» (дослівно «У міні маку», пер. А. Кратохвила), а роман «Смерть

чужого» А. Куркова в англійському перекладі отримав назву «*Death and the Penguin*» («Смерть і пінгвін», пер. Дж. Берд), у німецькій «*Picknick auf dem Eis*» («Пікнік на льоду», пер. К. Фогеля), французькою – «*Le Pinguin*» («Пінгвін», пер. Н. Амаргер).

**Висновки і пропозиції.** Процес номінації зумовлений ментально-чуттєвим сприйняттям реальності та залежить від специфіки накопичених знань, інтелектуальних характеристик продуцента (продуцентів), особливостей його світогляду та спрямований на пізнання та здобуття нових знань. У процесі номінації відбувається

створення образу нового денотата, виокремлення типових і специфічних його рис, встановлення зв'язків цього денотата з іншими, що мають назви, денотатами, формування стратегії номінації, граматичне оформлення номінації з огляду на категоризацію.

Заголовки посідають особливе місце в номінативному масиві, оскільки є номінативною одиницею для номінації текстового продукту. Вони виникають у результаті вторинної номінації. Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо у з'ясуванні особливостей мотивації заголовків сучасних українських творів.

### Список літератури:

1. Барт Ролан. S/Z. Москва: Эдиториал УРСС 2001. 232 с.
2. Белявська-Слюсарева М. Ю. Транзетивність жанру франкомовного роману межі XX–XXI століть у творах А. Нотомб. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi/cgiirbis\\_64](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi/cgiirbis_64)(дата звернення: 01.01.2023).
3. Гумбольдт Вильгельм фон. Избранные труды по языкознанию. Москва. Прогресс, 1984. 297 с.
4. Дмитрієв С. В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз номінацій особи в сучасних українських соціолектах. Одеса, 2015. 327 с.
5. Калько В. В. Когнітивна ономасіологія як складник парадигми когнітивної лінгвістики (на матеріалі назв лікарських рослин). Система і структура східнослов'янських мов. Київ : Знання 2002. С. 89–93.
6. Лакофф Джордж. Метафори, которыми мы живём. Москва : УРСС 2004. 256 с.
7. Мова – література – мистецтво: когнітивно-семіотичний інтерфейс. URL: [www.fulbright.org.ua/uploadet/Circl](http://www.fulbright.org.ua/uploadet/Circl) (дата звернення: 01.01.2023)
8. Мороз В. Книга Гійома Мюссо «Я не могу без тебе». URL: <https://www.moroz.info/tehy>(дата звернення: 01.01.2023)
9. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология. Киев : Издательство украинского фитосоциологического центра 2000. 248 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Полтава : Довкілля-К 2008. 712 с.
11. Словник української мови [1. т]/ за ред. І. Білодіда. Київ : Наукова думка 1970. с. 485.
12. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах. Київ : Наукова думка 1989. 256 с.
13. Тезисы Пражского лингвистического кружка. М. : Прогресс 1967. С. 17–42.
14. Хмара Г. В. Номінація як об'єкт лінгвістичних досліджень: історія становлення і сучасність. Вісник Львівського університету, 2004, Вип. 34, с. 423–427.
15. Юлдашева Л. П. Тенденції називання творів новітньої української літератури. Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». 2015. № 27. С. 32–38.
16. Юлдашева Л. П. Заголовки сучасних художніх творів: структура, семантика, прагматика: монографія. Київ : Видавництво Київського міжнародного університету, 2019. 225 с.

### Yuldasheva L. P., Kobylina Yu. M. MOTIVATION TYPES OF HEADLINES

*The article deals with studying titles of modern literature works in the context of nomination theory. Contemporary state of the nomination theory developing has been explored; approaches to its classification have been justified and the main factors determining the choice of characteristics fundamental for naming have been defined.*

*The modern state of development of the theory of nomination is determined. The main factors that determine the choice of the nomination method are the following: the arsenal of linguistic means, communicative guidelines, conditions of communication, the level of awareness of the communicants about the signified, etc.*

*The essence of the concept of the title as the initial nomination of the text is clarified, its content and interdisciplinary character are outlined. The title is interpreted as a nominative unit that is a sign and an actualization of the concept of a work, a minimal formal structural-semantic structure with a fixed dominant position in the text, the center of the author's model of reality, and a reference point for developing a strategy for perceiving the text.*

*The main principles of naming mechanisms study are identified: the principle of anthropocentrism, the principle of axiologiness, the principle of mentalism, psychonetic principle and the principle of creativity.*

*The peculiarities of primary, secondary and repetitive naming have been analyzed, trends of creating of new names through the example of modern works have been defined, as titles take a special place in the nominative array and their specific peculiarity is the using of a verbal sign (the title) for nominating a verbal product (a work). Variative nominating for naming objects appearing on the ground of primary objects (movie titles, translated works titles) has been .*

**Key words:** *semasiology, onomasiology, primary naming, secondary naming, repetitive naming, variative naming, titles of modern literature works.*